

เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์ วัฒนธรรมและศิลปะ

Unlocking an Innovative Route of Dvaravati Tourism Belt
Backtracking the Footprints of Buddhism, Cultures and Arts

โยตะ ชัยวรมันกุล¹, สุพัฒน์ ชัยวรรณ², พระครูโสภณวีรานุวัตร³, สายน้ำผึ้ง รัตนงาม⁴,
และ ธนัชพร เกตุคง⁵

Yota Chaiworamankul¹, Supat Chaiwan², Phrakrusophonweeranuwat³,
Sainumpung Rattanangam⁴ and Thanutchaporn Ketkong⁵

^{1,4,5}วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

²วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

³วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,4,5}Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

²Chiang Rai Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

³Suphanburi Srisuvarnabhumi Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: ¹yota.chai.1339@gmail.com

Received March 14, 2025; Revised December 1, 2025; Accepted December 16, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ด้านศาสนาพุทธ วัฒนธรรม และศิลปะยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม 2) เพื่อยกระดับการอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ในจังหวัดนครปฐม และ 3) เพื่อนำเสนอและปรับใช้รูปแบบการพัฒนาอารยธรรมทวารวดีนครปฐมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ในจังหวัดนครปฐม คณะผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methodology Research) ประกอบด้วย วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) รวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน 15 คน ร่วมกับการประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) จำนวน 9 คน และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) กับผู้เข้าร่วมกิจกรรม 15 คน

ผลการวิจัยพบว่า 1) ผลการศึกษาประวัติศาสตร์ด้านศาสนาพุทธ วัฒนธรรม และศิลปะยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม พบว่า สมัยศิลปะของทวารวดีในสมัยที่มีความเจริญจากการสร้างศิลปะ ปราสาท วัด รูปปั้น พระพุทธรูป และการสร้างสรรค์งานต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงเศรษฐกิจจากโบราณสถาน เหตุการณ์สำคัญจากวัตถุในสมัยนั้น 2) การยกระดับการอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ พบว่า ประวัติศาสตร์ที่มีต่อการอนุรักษ์ยุคอารยธรรม เน้นการเล่าเรื่องความสำคัญเชื่อมโยงกับการส่งเสริมวัฒนธรรมทางทวารวดี และ การใช้กลยุทธ์ในการสร้างประวัติศาสตร์ ในการสร้างแผนที่ที่ชัดเจน 3) การนำเสนอและปรับใช้รูปแบบการพัฒนายุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ในจังหวัดนครปฐม พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้ง 15 คน จากการสังเกตการณ์กิจกรรมทั้งก่อนและหลังไม่แตกต่างกันมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

คำสำคัญ: เปิดเส้นทางนวัตกรรม; ทวารวดีย้อนรอย; วัฒนธรรมและศิลปะทวารวดี

Abstract

This research aimed to: 1) Investigate the history of Buddhism, culture, and art during the Dvaravati civilization in Nakhon Pathom 2) Enhance the conservation of the Dvaravati civilization in Nakhon Pathom and elevate it as a historical educational tourism attraction in the province and 3) Propose and apply a developmental model for transforming the Dvaravati civilization of Nakhon Pathom into a historical educational tourism destination. A mixed methodology research design was employed, consisting of documentary research, qualitative research, and action research. The qualitative phase included in-depth interviews with 15 key informants and a focus group discussion with 9 participants. The action research process was conducted with 15 participants engaging in the development activities.

The research findings revealed that: 1) The historical study of Buddhism, culture, and art of the Dvaravati civilization in Nakhon Pathom showed that the prosperity of the Dvaravati period is reflected through its artistic creations temples, stupas, sculptures, Buddha images, and other artifacts. These remnants provide insights into the economic system, significant events, and socio-cultural conditions through the archaeological evidence of that era. 2) The efforts to elevate the conservation of the Dvaravati civilization into a historical educational tourism site highlighted the importance of storytelling that links historical significance with cultural promotion of the Dvaravati heritage. Strategic techniques were emphasized, particularly in constructing clear historical mapping to enhance cultural interpretation

and visitor understanding. 3) The proposed developmental model for transforming the Dvaravati civilization of Nakhon Pathom into a historical educational tourism destination showed that the 15 participants exhibited no statistically significant differences in pre- and post-activity observations at the 0.05 significance level.

Keywords: Unlocking an Innovative; Dvaravati Backtracking; Cultures and Arts of Dvaravati

บทนำ

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความรู้สึกนึกคิดของคนไทยมาเป็นเวลานาน เพราะหลักธรรมของพระพุทธศาสนาสามารถมองได้สองด้าน คือ ด้านหลักวิชา และด้านปฏิบัติ นอกจากนั้นยังมีสถาบันสงฆ์ ซึ่งได้ทำการสืบทอดและเผยแผ่พุทธธรรมภาคปฏิบัติแก่คนทั่วไปได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นรากฐานของสังคมไทยมานานก็ตาม แต่การศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา (Department of Fine Arts, Ministry of Culture, 2015) โดยพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ชนชาติไทยรับเข้ามาจากดินแดนต้นกำเนิด คือประเทศอินเดียตอนกลางตามข้อสันนิษฐานในยุคเถรวาท นับแต่ช่วงเวลาทีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 ได้ทรงส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่โดยคณะพระสมณทูตสายหนึ่ง มีพระโสณเถระ และพระอุตตรเถระเป็นประธานได้เดินทางมาเผยแผ่ในแคว้นสุวรรณภูมิ หลักฐานที่พบในเมืองไทย ชุคค้นพบที่จังหวัดนครปฐม คือ ศิลารูปธรรมจักรกับกวางหมอบแท่นสถูป อันเป็นสิ่งเคารพบูชาเหมือนกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งมั่นรากฐาน จึงถือได้ว่า เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของการริเริ่มสร้างโบราณวัตถุขึ้นมาให้เห็นกันจนถึงปัจจุบัน เรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะมัวแต่ภาคภูมิใจเฉพาะในแก่นคำสอนอันดีเลิศของพระพุทธศาสนาเพียงเท่านั้นไม่ได้ จะต้องมีการปรับปรุงวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยอาจจะอาศัยศิลปวัตถุเข้ามาช่วยเหลือบ้าง เพื่อให้กระแสนการชุ่มเย็นแห่งพุทธธรรมแผ่กว้างไปในใจของชาวโลก ช่วยดับไฟกิเลสที่เราร้อนและนำสันติสุขกลับคืนมาสู่โลก ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจของคนทุกฝ่าย ทางนักวิชาการ และนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดีแต่ละคนยิ่งค้นยิ่งคว้ายิ่งศึกษามาก ก็ยิ่งต่างมีความเห็นและความเชื่อกับคำว่า “ทวารวดี” แตกต่างกันอย่างกว้างไกลออกไป นักวิชาการรุ่นเก่าเชื่อว่าทวารวดีเป็นรัฐรวมศูนย์ ผลัดเปลี่ยนกันขึ้นมาปกครองแล้วแต่ว่าใครจะมีอำนาจที่สุดในช่วงเวลานั้น เน้นความเป็นศูนย์กลางอยู่ที่ตัวบุคคล ขณะที่นักวิชาการรุ่นใหม่หันมอง “ทวารวดี” เป็นสมัยเวลาทางวัฒนธรรมที่มีอาณาบริเวณกว้างไกลกว่าเขตแคว้นทางการเมือง ใครจะผูกจะผิดอาจไม่จำเป็นต้องหาคำตอบ ที่แน่ ๆ คือ ได้เห็นมุมมองและแนวคิดที่หลากหลายแตกต่างออกไปจากเดิม จึงสมควรจัดเส้นทางท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับความเห็นเหล่านี้ เพื่อศึกษามุมมองว่า “ทวารวดี คืออะไร และทำไมต้องชื่อ “ทวารวดี” จากความนำดั้งเดิม “ทวารวดี” เป็นชื่อเมือง มีปรากฏในพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นพระสูตร แปลว่าเมือง

ที่ประกอบไปด้วยประตูและรั้ว และยังถือเป็น “นามมงคล” เพราะเป็นชื่อเมืองของพระกฤษณะด้วย ชื่อเมืองทวารวดี หรือ ทวารกา ฉะนั้น ชื่อเมืองต้นประวัติศาสตร์จะเอาชื่อบ้านเมืองในอินเดียมาตั้งเป็นชื่อบ้านเมืองตัวเองด้วย ไม่ได้หมายความว่ามีความหมายศูนย์กลางอยู่นอกประเทศไทย หากทวารวดีเป็นอาณาจักร จำต้องมีราชวงศ์หรือไม่ อันนี้ยังไม่มีหลักฐาน แต่อย่างน้อยที่สุดทำให้เรารู้ว่าชื่อทวารวดีเกิดจากหลักฐานที่เป็นเหรียญกษาปณ์ จารึกบนฐานพระพุทธรูปก็ดี มันกระจายไปวงกว้าง ไม่ได้มีแค่เมืองใดเมืองหนึ่งเท่านั้น มีทั้งที่นครปฐม อุทอง ไปจนถึง อ.ปากช่อง ปัจจุบัน โดยการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ บูชาผี ผู้ลี้ภัยที่เชื่อว่าอาจให้คุณให้โทษรักษายามเจ็บไข้ได้ป่วย ส่วนอารยธรรมในมิติอื่น ๆ เช่น ระบบการปกครอง สถาบันพระมหากษัตริย์ เรื่องของพิธีกรรมต่าง ๆ และที่ปฏิเสธไม่ได้คือเรื่องศาสนาพุทธ ดูเหมือนคนทวารวดีจะยอมรับนับถืออย่างค่อนข้างเห็นได้ชัด เมื่อเทียบกับศาสนาพราหมณ์ จะเห็นว่าพุทธศาสนามีปริมาณความหนาแน่นที่มากกว่า

จากความคลุมเครือดังกล่าวการวิจัยค้นคว้าเรื่องทวารวดียังต้องมีส่วนต่อไป การที่เราศึกษาเรื่องของทวารวดี ถ้ามองให้ลึก ไม่ใช่ในเชิงวิชาการ แต่ในเชิงของคนทั่วไป การที่ได้รู้ว่า “ทวารวดีคืออะไร” อย่างน้อยก็คือรากฐานของประเทศไทย แน่แน่นอนว่าคนในยุคทวารวดี หลายคนในปัจจุบันอาจจะมองว่าเป็นคนมอญ แต่วัฒนธรรมหลายอย่างของมอญมีการได้สืบทอดมาถึงอยุธยา เช่น ลวดลายบางตัว อาทิ ลายประจำยาม ลายก้ามปู เป็นรากฐานมาตั้งแต่ทวารวดี ซึ่งช่วงนั้นอาจจะรับมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่ง หรือการรับเอาวัฒนธรรมการนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท ที่ใช้ภาษาบาลี หรือสร้อยนามของอยุธยา “กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา” อาจเป็นชื่อบ้านเมืองเดิมต่อเติมมาด้วย ดังนั้น ทวารวดีแม้จะอายุเป็นพันปีก็เป็นส่วนหนึ่งของรากฐานวัฒนธรรมไทยที่เราปฏิเสธไม่ได้ (Kannika Chimsai, 2023: Online)

กล่าวโดยสรุปจากข้อมูลข้างต้นการศึกษาประวัติศาสตร์ด้านศาสนาพุทธ วัฒนธรรม ศิลปะแห่งยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และการศึกษาแหล่งทัศนศึกษาที่นำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาเป็นแหล่งทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ จะทำให้ได้หลักฐานใหม่ ๆ ที่ให้ความกระจ่างข้อกังขาข้างต้น และสนับสนุนความเห็นของนักวิชาการที่ผ่านมา อันจะเกิดประโยชน์ต่อการสร้างคุณค่าความตระหนักในความสำคัญประวัติศาสตร์พื้นประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ของคนต่อท้องถิ่น และสร้างมูลค่าเพิ่มในการท่องเที่ยวบนฐานของวัฒนธรรมของจังหวัดนั้น ๆ คณะผู้วิจัยมีการบูรณาการการทำงานของนักวิชาการระหว่างศาสตร์หลายแขนงทั้งด้านประวัติศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ พฤติกรรมศาสตร์ และศาสนศาสตร์ ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และนักวิจัยชุมชนในพื้นที่อีกหลายท่าน หลายชุมชน หลายจังหวัดในประเทศไทย พร้อมทั้งจะศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามการวิจัย เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าของอารยธรรมทวารวดีนครปฐมให้เกิดประโยชน์ในวงวิชาการ สังคม ชุมชน จังหวัด ภูมิภาคและประเทศในวงกว้างต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ด้านศาสนาพุทธ วัฒนธรรม และศิลปะยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม
2. เพื่อยกระดับการอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ในจังหวัดนครปฐม
3. เพื่อนำเสนอและปรับใช้รูปแบบการพัฒนายุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ในจังหวัดนครปฐม

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนา วัฒนธรรมและศิลปะ” ผู้ศึกษาได้เตรียมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1) แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม คือ การกำหนดให้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์การประเมิน ด้าน Core Business Enablers (ด้านกระบวนการปฏิบัติงานและการจัดการ) ของระบบ SE-AM หัวข้อการจัดการนวัตกรรม โดยสร้างความเชื่อมโยงของกระบวนการต่าง ในหลักเกณฑ์การประเมิน เพื่อแสดงให้เห็นถึงภาพรวมและลำดับขั้นตอนของการดำเนินงาน รวมถึงความเชื่อมโยงระหว่าง กระบวนการต่าง และสร้างความเข้าใจในการนำไปปฏิบัติ ให้สามารถทำซ้ำได้ ทั้งนี้ความเชื่อมโยง ของกระบวนการต่าง ซึ่งทำให้เกิดระบบการจัดการนวัตกรรม โดยระบบของนวัตกรรมเริ่มจากการกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย ผู้มีส่วน ได้ส่วนเสียภายในองค์กร (ผู้บริหาร และบุคลากร) และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกองค์กร เพื่อให้สามารถนำแผนงาน/โครงการด้านนวัตกรรมไปดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด (Strategy and Innovation Management Group, cited in Wasana Chindasawat, 2021)

2) แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นปรากฏการณ์หนึ่งของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ โดยมีวัตถุประสงค์ของการเดินทางไปยังหลากหลาย เช่น เดินทางไปเพื่อการค้าขาย การแลกเปลี่ยนสินค้า การย้ายถิ่นฐาน ทำมาหากิน เป็นต้น และมีพัฒนาการมาเป็นลำดับ โดยเฉพาะนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา มีการตื่นตัวในด้านการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เพราะสามารถสร้างงานและสร้างรายได้ มหาศาลให้กับหลาย ๆ ประเทศ จนเป็นที่ยอมรับกันว่าการท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมที่นับวัน ก็ยิ่งเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และทำรายได้ให้กับประเทศมากที่สุดยิ่งวิทยาการความก้าวหน้าทาง เทคโนโลยีและการสื่อสารสมัยใหม่มีมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้การท่องเที่ยวมีบทบาทมากขึ้นเท่านั้น (Nisa Chachakul, 2008) ซึ่งการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งเกี่ยวกับการจัดเตรียมที่พัก การหาอาหารและ

การให้ความบันเทิงแก่นักเดินทาง (Traveler) ผู้ซึ่งมาเยี่ยมสถานที่ที่มีใช้ที่อาศัยถาวรหรือที่ทำงานประจำของเขา ทั้งนี้การเดินทางท่องเที่ยว (Travel) ไม่ได้เป็นอุตสาหกรรม แต่เป็นการรวมตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับการบริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบของการท่องเที่ยว (Gee, James, Deriter & Choy, 2007) ถ้ากล่าวถึงการท่องเที่ยวแล้ว การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ถือว่า เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในทิศทางเดียวกันว่า การท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ที่เป็นจุดหมายปลายทางของการเดินทางท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะสนใจวิถีชีวิต วัฒนธรรม ศิลปะ อุตสาหกรรม และกิจกรรมนันทนาการของชุมชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวจะเยี่ยมชมและศึกษาแหล่งประวัติศาสตร์ ศิลปะ มหกรรมและงานแสดงสินค้าหัตถกรรม พิพิธภัณฑ์ทุกประเภท ศิลปะการแสดงและทัศนศิลป์ ตลอดจนแหล่งมรดกต่างๆ (Thambut, 2005)

3) แนวคิดเกี่ยวกับทวารวดีที่มีต่อพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ

ทวารวดีในมุมมองว่า “ทวารวดี” กับ “ศรีวิชัย” คือชื่อของสมัยเวลาทางประวัติศาสตร์การเมืองของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โบราณในช่วงเวลาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 โดยนักประวัติศาสตร์โบราณคดีฝรั่งและไทยกำหนดจากการเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมของราชอาณาจักรสองแห่ง ทวารวดีเป็นราชอาณาจักรในภาคกลางที่มีมาก่อนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ส่วนศรีวิชัยเกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 13 ลงมา นอกจากความเหลื่อมทางเวลาแล้วยังมีวัฒนธรรมทางศาสนาที่แตกต่างกัน โดยที่ทวารวดีเป็นรัฐที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาท แต่ศรีวิชัยนับถือพุทธศาสนาหายาน ซึ่งคนส่วนใหญ่คือคนมอญเหมือนกับพวกที่อยู่ในเมืองมอญของพม่า ในขณะที่คนส่วนใหญ่ในอาณาจักรศรีวิชัยเป็นคนมลายู ทั้งทวารวดีและศรีวิชัยในการรับรู้ของคนทั่วไปจึงเน้นอยู่ 2 ประเด็นใหญ่ ๆ คือเป็นอาณาจักรหรือรัฐที่มีศูนย์กลางแห่งอำนาจอยู่ที่เมืองหลวงอย่างหนึ่ง กับการเป็นสมัยเวลาทางวัฒนธรรมที่มีอาณาบริเวณกว้างไกลกว่าเขตแคว้นทางการเมืองอีกอย่างหนึ่ง และการพบข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีมากกว่าแต่เดิม อีกทั้งมีการค้นคว้าอดีตในลักษณะที่เป็นสหวิทยาการมากขึ้น จึงทำให้มีนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักมานุษยวิทยา และผู้รู้ในวิชาการด้านอื่น ๆ ได้ศึกษาและตีความใหม่ ๆ ขึ้นที่มีลักษณะขัดแย้งกับแนวคิดและเนื้อหาเก่า ๆ มากมาย ทำให้แลเห็นมุมมองและแนวคิดที่แตกต่างไปจากเดิม และมีความคล้ายคลึงกันจึงอยู่ที่การเน้นความเป็นศูนย์กลางอยู่ที่ตัวบุคคล แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการกำหนดตำแหน่งของเมืองหลวงที่เป็นศูนย์กลางการปกครองตามระบบประชาธิปไตยที่นครกัวลาลัมเปอร์ ดังนั้นในการรวมกลุ่มของนครรัฐแต่โบราณว่า “มณฑล” [Mandala] เพราะนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่มักมีความเห็นว่า มีลักษณะเป็นขอบเขตของจักรวาลตามคติทางศาสนาของอินเดีย คำว่ามณฑลจึงเป็นสิ่งที่นำมาใช้แทนคำว่าอาณาจักรในเชิงโครงสร้างที่หลวม ๆ และเป็นนามธรรม คือไม่มีการกำหนดเขตแดนที่เด่นชัด และเน้นความเป็นศูนย์กลางอยู่ที่กษัตริย์ที่ได้รับเลือกให้เป็นพระจักรพรรดิราชหรือมหाराชาซึ่งเป็นเรื่องความสามารถเฉพาะตัวบุคคล ถ้าหากสิ้นพระชนม์ลงแล้ว ไม่มีบุคคลผู้สืบทอดที่มีอำนาจและบารมีพอ

ก็จะเคลื่อนย้ายไปอยู่ที่กษัตริย์ในเครือข่ายของมณฑลซึ่งมีความสามารถและอำนาจและมีเป็นที่ยอมรับด้วยเหตุนี้ตำแหน่งเมืองสำคัญอาจจะไม่กำหนดอยู่กับที่ตายตัวก็ได้ อาจย้ายไปยังนครรัฐอื่นที่ได้รับการส่งเสริมให้เหมาะสมกว่า ดังเช่นกลุ่มนครรัฐศรีวิชัย ซึ่งไม่ได้เป็นอาณาจักร หากเป็นเพียงสหพันธรัฐเมืองท่าที่มีเครือข่ายมากมาย ทั้งหมู่เกาะและคาบสมุทรมลายู ที่ในชั้นแรก เมืองสำคัญอาจอยู่ที่ปาเล็มบัง แต่ต่อมา ก็อาจย้ายไปอยู่ที่ชวาและคาบสมุทรมลายูได้ ขึ้นอยู่กับความสำคัญของกษัตริย์ ซึ่งพระมหากษัตริย์องค์ใดก็ได้ตามที่เป็นมหาราช หรือราชาธิราช หรือจักรพรรดิราชนั้น นอกจากจะมีบุคลิกภาพและความสามารถเฉพาะองค์เป็นพิเศษแล้ว ยังทรงมีเครือข่ายที่เกิดจากการกินตองกับบรรดากษัตริย์ที่อยู่ในกลุ่มสหพันธรัฐเดียวกันสนับสนุน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เกิดจากการกินตอง หรือการแต่งงานระหว่างกันนี้ คือฐานอำนาจที่เป็นรูปธรรมสำคัญในการที่ทรงได้รับการยกย่องและยอมรับ (Lekprapai Viriyaphan Foundation, 2023) ลักษณะทวารวดีในเชิงศิลปะ และวัฒนธรรม สมัยนั้นมรดกทางวัฒนธรรม ด้านวัฒนธรรมประเพณี และ ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ การทำบุญในโอกาสต่าง ๆ การบวช คติความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์ การสร้างพระพิมพ์และพระพุทธรูป วัฒนธรรมสมัยทวารวดี ได้สร้างความเป็นปึกแผ่นและทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการหลอมรวมและผสมผสานความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชนแต่ละกลุ่มให้มีแกนกลาง ในการหลอมรวมและผสมผสานความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชนแต่ละกลุ่มให้มีวัฒนธรรมเดียวกันคือ “วัฒนธรรมทางพุทธศาสนา ” เช่น ธรรมเนียมการบูชาพระบรมธาตุแพร่หลายมากในสมัยทวารวดี โดยมีหลักฐานจากการสร้างเสมา อันเป็นศิลปะสมัยทวารวดี แสดงการสักการภาพสลูบ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์การบูชาพระธาตุ การสร้างวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน การสร้างเจดีย์โดยใช้อิฐดินเผาเป็นวัสดุก่อสร้างและฉาบด้วยปูนซีเมนต์ นอกจากนั้นศิลปะด้านประติมากรรมยังมีการสืบทอดการสร้างพระพุทธรูป และการทำลวดลายปูนปั้นเป็นรูปคน ยักษ์และสัตว์ต่าง ๆ เพื่อประดับตกแต่ง ศาสนาสถานให้ดูสวยงาม วัฒนธรรมที่ยังคงมีร่องรอยเหลืออยู่จนปัจจุบัน เห็นได้ชัดจากศิลปะสมัยทวารวดีที่ยังคงเหลือให้เห็นหลายอย่างเช่นพระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ในท่าประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลาสลักรูปวงล้อมธรรมจักรกับกวางหมอบ ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี พบที่เมืองนครชัยศรีจังหวัดนครปฐม พระพุทธรูปปูนปั้นดินเผาและพระพิมพ์พบที่เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ซากโบราณสถานหลายแห่งที่ เมืองคูบัวจังหวัดราชบุรี พบประติมากรรมดินเผา และปูนปั้นสตรีเล่นดนตรี และลูกปัดที่ทำด้วยแก้ว หิน และดินเผาที่เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรีภาชนะดินเผา พบหม้อมีสัน หม้อก้นกลม ชาม ไห ถ้วย หม้อ น้ำพวย และหม้อน้ำชาวดมยเรียบ มีทั้งแบบมีจารึกและไม่มีจารึกบนเหรียญ แต่ทั้งสองแบบ มักมีภาพสัญลักษณ์อันเป็นมงคลต่างๆ เพื่อแสดงถึงอำนาจและความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ หรือเพื่อความอุดมสมบูรณ์แก่พืชพันธุ์ธัญญาหารตามคติอินเดีย เช่น ภาพรูปพระอาทิตย์ รูปบัลลังก์ แสดงถึงความยิ่งใหญ่ ภาพศรีวิไลสะ หรือเทพีแห่งความอุดม

สมบูรณ์ ภาพโคและลูกโค ภาพทิวภาพ ภาพหมอน้ำแสดงการเพิ่มพูนทางการเกษตร เจริญ มีจารีตคงผลิตขึ้นใช้เนื่องในโอกาสพิเศษ (Pannika Weldes, 2022)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methodology Research) โดยมีรายละเอียดของการวิจัยดังต่อไปนี้

1) วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาวิจัยโดยศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ เช่น ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม รูปแบบการท่องเที่ยว การเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดี และแนวคิดเกี่ยวกับทวารวดีที่มีต่อพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ

2) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เป็นแนวทางที่เราจะยกระดับการอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ที่เหมาะสมในบริบทของสังคมปัจจุบันในการผสมผสานบูรณาการทุกภาคส่วนของสังคมไทย โดยการนำประเด็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลจากการจัดกิจกรรมมาเป็นประเด็นในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อค้นหาและศึกษาการยกระดับการอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม เพื่อเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ

2.1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อยืนยันข้อมูลและเก็บข้อมูลเชิงลึกจากบุคคลที่เป็นนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ผู้ดูแลตำนานทวารวดีนครปฐมย้อนรอยพุทธศาสตร์ วัฒนธรรม และศิลปะ และนักวิชาการอิสระ โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 15 คน/รูป โดยเน้นหลักการดังนี้ คือ 1) การเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลโดยไม่เปิดเผยข้อมูลให้สัมภาษณ์ 2) การสังเกตคำพูดที่น่าสนใจ หรือทำในรูปของตารางที่สะท้อนคำพูด สังเกตพฤติกรรม 3) สร้างความคุ้นเคย กับผู้ให้สัมภาษณ์โดยการให้ทราบว่าข้อมูลต่าง ๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ

2.2) การยืนยันข้อมูลโดยวิธีการการประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) เพื่อนำเสนอและปรับใช้รูปแบบการพัฒนาอารยธรรมทวารวดีนครปฐมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์

ในจังหวัดนครปฐม โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ทั้งหมด 3 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 9 คน ประกอบด้วย 1) การสนทนากับนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ทวารวดี จำนวน 3 คน 2) การสนทนากลุ่มผู้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์ วัฒนธรรม และศิลปะ จำนวน 3 คน และ 3) การสนทนากลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีความรู้ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรม และศิลปะ 3 คน

3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้วิจัยได้กำหนดการวิจัยในภาคสนามเพื่อให้ทราบถึงแนวคิดหลักการความเป็นมาความสัมพันธ์ปัญหาอุปสรรคและกระบวนการสร้างแนวปฏิบัติใหม่ และมุมมองใหม่ใหม่ในเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรม และศิลปะ และสามารถนำมานำเสนอและปรับใช้รูปแบบการพัฒนาบุคลากรทวารวดีนครปฐมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ในจังหวัดนครปฐม โดยเก็บผู้เข้าร่วมในเขตพื้นที่มี 15 คน โดยมี เกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมกิจกรรม (Inclusion Criteria) โดยใช้กลุ่มตัวอย่างอาสาสมัครและเต็มใจในการเข้าร่วมกิจกรรม มีดังนี้ 1) เป็นประชาชนในพื้นที่มีร่างกายแข็งแรงมีใจรักในการมีส่วนร่วมกิจกรรม 2) อ่านและเข้าใจภาษาไทย 3) ไม่มีโรคแทรกซ้อนอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องในการทำกิจกรรม ซึ่งเป็นปัญหากับคนหมู่มาก 4) ไม่จำกัดอายุ 5) สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม

4) การสะท้อนคิด และการคืนข้อมูล เป็นกระบวนการ ผลลัพธ์และผลกระทบ ไม่ว่าจะเป็นปัญหา อุปสรรค และความสำเร็จ โดยการสนทนากลุ่ม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การ สัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตพฤติกรรม รวมทั้งการใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์วัดความคิดเห็นที่มีต่อการเข้าร่วมกิจกรรมที่สร้าง ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสะท้อนคิดเหล่านั้นมาวิเคราะห์เนื้อหา เกี่ยวกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ดังนั้นผลที่ได้จึงมีการนำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพรรณนาข้อมูล แผนภาพ ตาราง ผังความคิด หลังจากที่ได้ร่วมกิจกรรม และเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จสิ้นลง

ผลการวิจัย

1) การศึกษาประวัติศาสตร์ด้านศาสนาพุทธ วัฒนธรรม และศิลปะยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม โดยผลการวิจัย พบว่า สมัยศิลปะของทวารวดีในสมัยที่มีความเจริญจากการสร้างศิลปะ ปราสาท วัด รูปปั้น พระพุทธรูป และการสร้างสรรค์งานต่าง ๆ สังเกตได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่มีเอกลักษณ์ เช่น พระพิมพ์ พระพุทธรูป เครื่องปั้นดินเผา เหรียญเงินเหรียญทองและศิลาจารึก ที่มีความเชื่อมโยงทางพระพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม ศิลปะของพระพุทธศาสนาได้รับอิทธิพลมาจากที่อินเดีย

ผสมกับจีน ที่มีการใช้ภาษาในการจารึกต่างๆ รวมไปถึงศิลปะของทวารวดี สะท้อนให้เห็นถึงเศรษฐกิจ อาชีพ เช่น เรื่องราวการค้าขาย ด้านเกษตรกรรม โดยดูจากโบราณสถาน เหตุการณ์สำคัญจากวัตถุในสมัยนั้น

2) การยกระดับการอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า บุคคลที่เป็นนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ผู้ดูแลตำนานทวารวดี นครปฐมย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ และนักวิชาการอิสระ โดยผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่การสัมภาษณ์ และประชุมกลุ่มเฉพาะ เพื่อตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม เพื่อเขียนเป็นกรอบแนวคิดการยกระดับการอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อต่อยอดไปต่อยอดจากการสร้างกิจกรรม โดยมีผลการวิจัยพบว่า การยกระดับความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่มีต่อการอนุรักษ์ยุคอารยธรรม เน้นการเล่าเรื่องความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และความเป็นมา ตลอดจนเน้นการให้ข้อมูลผ่านสื่อวีดิทัศน์และโซเชียลมีเดีย, การยกระดับความรู้เชิงศิลปะและวัฒนธรรมเกี่ยวกับทวารวดี เพิ่มการสำรวจพื้นที่เพื่อให้เชื่อมโยงกับการส่งเสริมวัฒนธรรมทางทวารวดี ในการเชิญชวนนักท่องเที่ยวให้ทัศนศึกษาเกี่ยวกับแหล่งที่สำคัญให้เกิดแลกเปลี่ยนที่เป็นเชิงวัฒนธรรม และ การยกระดับความรู้เส้นทางท่องเที่ยวในเชิงพื้นที่ทวารวดี มีการใช้กลยุทธ์ในการสร้างประวัติศาสตร์ ในการสร้างแผนที่ที่ชัดเจน ระบุเส้นทางเกี่ยวกับทวารวดี ให้สอดคล้องกับสนับสนุนข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจารึกโบราณ แผนที่โบราณ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

3) การนำเสนอและปรับใช้รูปแบบการพัฒนายุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ในจังหวัดนครปฐม ผลการวิจัย พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้ง 15 คน จากการสังเกตการณ์กิจกรรมทั้งก่อนและหลังไม่แตกต่างกันมากจะเห็นได้ว่า ทางด้านวิทยากรได้ให้ความรู้เข้าใจง่ายเหมาะสมกับเนื้อหา และภายในงานกิจกรรมมีบรรยากาศที่ดี วิทยากรและผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นมิตร ตัวกิจกรรมเน้นการเล่าเรื่องที่มาของศิลปะ วัฒนธรรมสมัยทวารวดี โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความพึงพอใจที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้น ตลอดจนกิจกรรมมีการให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาที่เชื่อมโยงกับเส้นทางทวารวดี ผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้ความร่วมมือ และกิจกรรมดำเนินไปอย่างราบรื่น ซึ่งผลจากการสังเกตการณ์คือ 1) ทางด้านวิทยากรได้ให้ความรู้เข้าใจง่ายเหมาะสมกับเนื้อหา 2) ภายในกิจกรรมมีการเล่าเรื่องที่มาของศิลปะ วัฒนธรรมสมัยทวารวดี และ วิทยากรได้ให้บริการกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นอย่างดี 3) ภายในงานกิจกรรมมีบรรยากาศที่ดี และ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความพึงพอใจที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมโดยภาพรวมแล้วการนำเสนอเส้นทางทวารวดี บางจุดส่วนใหญ่มีความน่าสนใจ 4) ภายในงานกิจกรรมมีบรรยากาศที่ดี และ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความพึงพอใจที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม

อภิปรายผลการวิจัย

1) ผลการศึกษาประวัติศาสตร์ด้านศาสนาพุทธ วัฒนธรรม และศิลปะยุคอารยธรรมทวารวดี นครปฐม พบว่า สมัยศิลปะของทวารวดีในสมัยที่มีความเจริญจากการสร้างศิลปะ ปราสาท วัด รูปปั้น พระพุทธรูป และการสร้างสรรค์งานต่างๆ สังเกตได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่มีเอกลักษณ์ เช่น พระพิมพ์ พระพุทธรูป เครื่องปั้นดินเผา เหรียญเงินเหรียญทองและศิลาจารึก ที่มีความเชื่อมโยงทางพระพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม ศิลปะของพระพุทธศาสนาได้รับอิทธิพลมาจากที่อินเดีย ผสมกับจีน ที่มีการใช้ภาษาในการจารึกต่างๆ รวมไปถึงศิลปะของทวารวดี สะท้อนให้เห็นถึงเศรษฐกิจ อาทิ เช่น เรื่องราวการค้าขาย ด้านเกษตรกรรม โดยดูจากโบราณสถาน เหตุการณ์สำคัญจากวัตถุในสมัยนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ Phra Khru Sobhon et al. (2019) ได้ทำวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์และคุณค่าทางอารยธรรมสมัยทวารวดี” พบว่า เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์สมัยทวารวดีนั้น ทำให้เห็นคุณค่าหลายอย่าง อาทิ เช่นพระพุทธศาสนาได้กลายเป็นสิ่งที่เป็เสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ของคนในชุมชนได้ดีที่สุด สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาช่วยให้การสร้างบูรณาการทางวัฒนธรรม ระหว่างผู้คนภายในบ้านเมืองเป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายดังนั้น จึงพบว่า พระสถูปเจดีย์ พระพุทธรูปพระพิมพ์ จารึกหลักธรรมต่าง ๆ

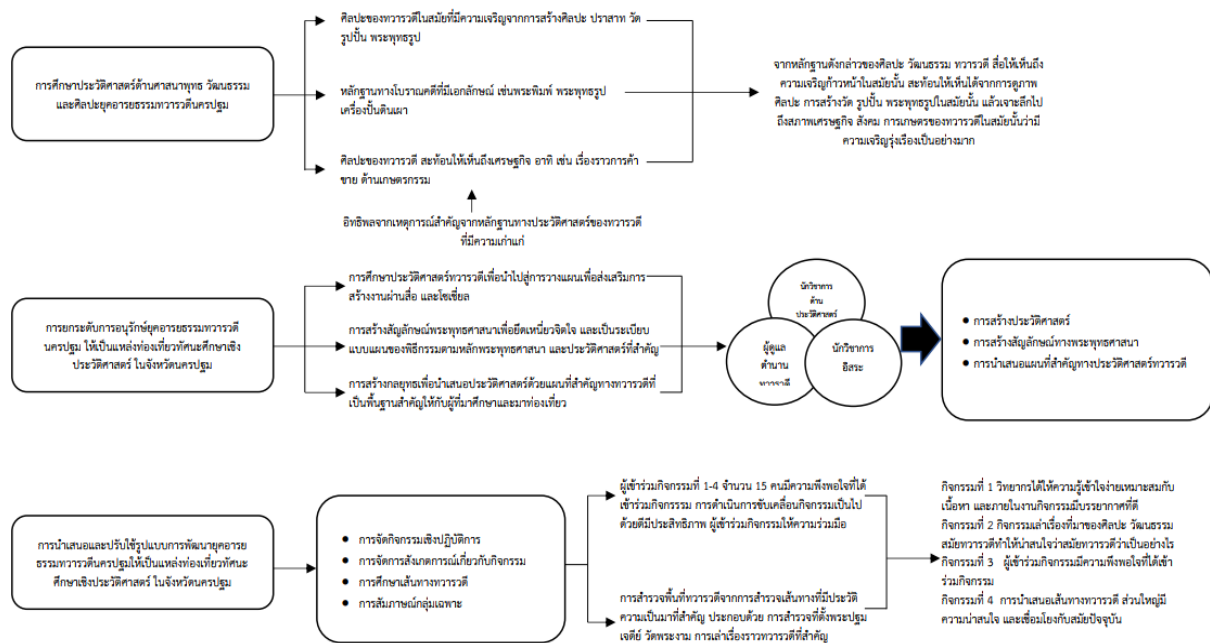
2) การยกระดับการอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ พบว่า บุคคลที่เป็นนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ผู้ดูแลตำนานทวารวดีนครปฐมย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ และนักวิชาการอิสระ โดยผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่การสัมภาษณ์ และประชุมกลุ่มเฉพาะ เพื่อตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม เพื่อเขียนเป็นกรอบแนวคิดการยกระดับการอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อต่อไปต่อยอดจากการสร้างกิจกรรม โดยมีผลการวิจัยพบว่า การยกระดับความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่มีต่อการอนุรักษ์ยุคอารยธรรม เน้นการเล่าเรื่องความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และความเป็นมาตลอดจนเน้นการให้ข้อมูลผ่านสื่อวีดิทัศน์และโซเชียลมีเดีย, การยกระดับความรู้เชิงศิลปะและวัฒนธรรมเกี่ยวกับทวารวดี เพิ่มการสำรวจพื้นที่เพื่อให้เชื่อมโยงกับการส่งเสริมวัฒนธรรมทางทวารวดี ในการเชิญชวนนักท่องเที่ยวให้ทัศนศึกษาเกี่ยวกับแหล่งที่สำคัญให้เกิดแลกเปลี่ยนที่เป็นเชิงวัฒนธรรม และ การยกระดับความรู้เส้นทางท่องเที่ยวในเชิงพื้นที่ทวารวดี มีการใช้กลยุทธ์ในการสร้างประวัติศาสตร์ ในการสร้างแผนที่ที่ชัดเจน ระบุเส้นทางเกี่ยวกับทวารวดี ให้สอดคล้องกับสนับสนุนข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจารึกโบราณ แผนที่โบราณ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Nomnamsap (2016) ได้ทำวิจัยเรื่อง “แผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยว่า แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครปฐมมีวิสัยทัศน์ คือ “จังหวัดนครปฐมจะเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของโลก

เพื่อปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมและพัฒนาจิตใจ เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาให้ มีมาตรฐานและคุณภาพระดับโลกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อสนับสนุนให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และเป็นต้นแบบการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน” ยุทธศาสตร์การพัฒนการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่าง ยั่งยืนในจังหวัดนครปฐม ประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์ คือ 1) ยุทธศาสตร์การพัฒนการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ศาสนา เพื่อปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม 2) ยุทธศาสตร์การพัฒนการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ศาสนา เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3) ยุทธศาสตร์การพัฒนการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา เพื่อสนับสนุนให้มี การพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และกระจายรายได้สู่ชุมชน และ 4) ยุทธศาสตร์การพัฒนการท่องเที่ยวเชิง พุทธศาสนา

3) กำหนดการณ์ของกิจกรรมดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยได้มีการสังเกตการณ์ กิจกรรมเปิดเส้นทาง นวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ประกอบด้วย การให้ ความรู้เกี่ยวกับเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นมาของทวารวดี, การให้ความรู้เกี่ยวกับเชิงศิลปะและ วัฒนธรรมเกี่ยวกับทวารวดี, การให้ความรู้เรื่องเส้นทางท่องเที่ยวในเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธ ศาสตร์ และการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้แบบบูรณาการเกี่ยวกับประสบการณ์ต่าง ๆ สอดคล้องกับงานวิจัย ของ Phra Maha Suthit et al. (2013) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการ ท่องเที่ยว ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” พบว่า เส้นทางแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยทุก ภูมิภาคจะมีเอกลักษณ์และความโดดเด่นเฉพาะที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ อย่างไรก็ตามปัญหาองค์ ความรู้การอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา รวมทั้งการเตรียมความพร้อมเพื่อการรองรับการเป็น ประชาคมอาเซียน ยังไม่ได้ถูกยกระดับให้เป็นที่น่าสนใจมากนักโดยเฉพาะพื้นที่ภาคใต้ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มี นักท่องเที่ยวต่างชาติทุกระดับ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Apirating (2018) ได้ทำวิจัยเรื่อง ประติมาน วิทยาของพระพุทธรูปในศิลปะทวารวดีอีสาน ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธรูปที่มีรูปแบบ ศิลปกรรมแบบทวารวดีอีสานอย่างแท้จริง ที่ชัดเจนที่สุดในด้านรูปแบบนั้นมี 2 แห่งด้วยกัน คือ 1) พระพุทธร ูปไสยาสน์ภูเวียง 2) พระพุทธรูปไสยาสน์ภูทองคำแรก (องค์ล่าง) รองลงมาคือพระพุทธรูปไสยาสน์วัดเชิงคดอยเทพ รัตน์ ที่จัดได้ว่าเป็นศิลปะทวารวดีแบบท้องถิ่นอีสาน หรืออาจเป็นการทำสืบทอดรูปแบบมาในระยะหลังที่ วัฒนธรรมทวารวดีอีสานเสื่อมลงแล้ว ส่วนพระพุทธรูปไสยาสน์ภูทองคำที่สอง (องค์บน) กับพระนอนภูคว่า รูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปทั้งสององค์นี้ มีรูปแบบที่คล้ายกันโดยเฉพาะรูปแบบของการครอง จีวรที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบของพระพุทธรูปไสยาสน์แบบศิลปะทวารวดีอีสาน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนั้นเกิดจาก โดยเชื่อมโยงกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ มีผลต่อเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและความสงบในสังคมปัจจุบัน ตลอดจนการสนับสนุนกิจกรรมทางการสร้างเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ตามแผนภาพดังนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) **ข้อเสนอแนะในเชิงนำประโยชน์ไปใช้** บุคคลที่เป็นนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ผู้ดูแลตำนานทวารวดีนครปฐมย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ และนักวิชาการอิสระทั่วไป ได้แนวทางองค์ความรู้ และแนวทางเกี่ยวกับการเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ เป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ การทำกิจกรรม การศึกษาเส้นทางทวารวดีที่สามารถพัฒนาได้จากหลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ ความเป็นมาของทวารวดี การให้ความเชิงศิลปะและ

วัฒนธรรม เส้นทางการท่องเที่ยว และการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ พร้อมด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่จัดอบรมกิจกรรมทวารวดี สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ขึ้นไปศึกษาต่อยอดเพื่อเป็นพื้นฐานในเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ ส่วนประชาชนทั่วไปสามารถนำชุดความรู้เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ ไปใช้ในการศึกษา โดยการนำไปเผยแพร่ในรูปแบบ ผ่านสื่อ ผ่านคลิปเสียง เว็บไซต์ facebook คู่มือการศึกษาเส้นทางย้อนรอยทวารวดี โดยสามารถถอดบทเรียนที่ได้มาใช้เป็นเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ โดยดูจากกิจกรรม เกี่ยวกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ

2) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาครั้งนี้เป็นประชาชนทั่วไปในพื้นที่จังหวัดนครปฐม 15 คน เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการศึกษา ทวารวดีในพื้นที่ วัดพระปฐมเจดีย์ พระประโทนเจดีย์ วัดพระงาม และพิพิธภัณฑสถานทวารวดี ในแต่ละในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดนครปฐม โดยอธิบายเชิงประวัติศาสตร์ด้านศาสนาพุทธ วัฒนธรรม และศิลปยุคอารยธรรมทวารวดีที่สามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไปควรมีกิจกรรมประชาชนในพื้นที่วิจัยอื่น ๆ เนื่องจากการศึกษานี้เป็นการศึกษาทวารวดีกับกลุ่มประชาชนในพื้นที่วิจัย ดังนั้นจึงควรนำแนวทางการพัฒนากิจกรรมเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ ในรูปแบบอื่น ๆ และวิธีการอื่น ๆ ส่วนจากจากผลการวิจัย พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ มีการผลลัพธ์ที่เข้าร่วมกิจกรรมไม่แตกต่างกัน มีทัศนคติที่ดี ดังนั้นจึงควรทำวิจัยเกี่ยวกับ พุทธนวัตกรรมการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ ในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

References

- Department of Fine Arts, Ministry of Culture. (2015). *From the land of Thailand in the past* (2nd ed.). Amarin Printing and Publishing.
- Chimsoi, K. (2023). *Dvaravati culture: The origin of Sri Thep ancient city, Thailand's latest World Heritage site*. Silpa Magazine. https://www.silpa-mag.com/culture/article_36408
- Chachakul, N. (2008). *Tourism industry*. Chulalongkorn University Press.
- Aphirating, P. (2018). Iconography of the reclining Buddha in Isan Dvaravati art. *Journal of Fine Arts, Khon Kaen University*, 10(2), 374–375.

- Thambut, P. (2005). *Principles of ecotourism*. Srinakharinwirot University.
- Weldes, P. (2022). *Dvaravati Kingdom*. <http://thawarawadeekingdom.blogspot.com/2013/>
- Phra Khru Sobhon Wiranuwat, et al. (2019). Historical ecology and Dvaravati civilization. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 12(4), 606–623.
- Phra Maha Suthit Aphakaro, et al. (2013). *Development of a Buddhist tourism management model and process in Thailand* [Research report]. Buddhist Research Institute, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Lekprapai Viriyaphan Foundation. (2023). *Dvaravati–Srivijaya: A review of meaning*. <https://lekprapai.org/home/view.php?id=889>
- Nomnamthap, W. (2016). *Strategic plan for sustainable Buddhist tourism development in Nakhon Pathom Province* [Doctoral dissertation, University of Phayao].
- Chindasawat, W. (2021). *Development of innovation in student care systems based on Buddhist principles of primary schools in Chiang Mai Province* [Doctoral dissertation, Mahachulalongkornrajavidyalaya University].
- Gee, Y., James, C., Deriter, J., & Choy, L. (2007). *Travel industry* (2nd ed.). John Wiley & Sons.